

Njutningen – den moderna hedonismen

Föredrag vid konferensen Livets mening 1 – 2 april 2003

Susanne Wigorts Yngvesson

Människor har i alla tider haft svårt att förhålla sig till njutning. Kanske därför att den är så förknippad med kroppen. Kroppen är ett provocerande mänskligt instrument, som har associerats till kött, död och smuts. Till skillnad från tanken och anden, som har representerat det gudomliga och det rena. Men det är ändå genom kroppen vi upplever världen och upplevelsen av den är vår alldeles egen. Ingen kan ta känslan ifrån oss, inte med mindre än döden. Njutning har på så vis varit ett hot mot all form av maktutövning. Kvinnors förmåga till njutning har föraktats eller förnekats. Hör här till exempel hur Baudelaire beskriver Sapphos straff:

”Av Sappho som fick dö den dag hon gudar kränkte,
dragande ned i smuts de riter hon bekant,
och åt en djurisk man den sköna kroppen skänkte
och straffet genom dennes övermod blev sänt
till henne som fick dö den dag hon gudar kränkte.” (*Lesbos*, Baudelaire)

Männens njutning har uppfattas som ett privilegium, särskilt för män med makt. Njutning har varit ett attribut för makten, därför att njutning har inneburit frihet. Arbete har varit ett attribut för fattigdom och ofrihet. Därför har njutning och arbete inte kunnat associeras till varandra. Det kan vara en tanke att ha i bakhuvudet i dessa dagar när 35-åringar sjukskriver sig för utbrändhet.

Asketiska ideal har i det kristna västerlandet betraktats som mer eftersträvansvärda än livs-
njutningarnas ideal. Av de sju dödssynderna är tre direkt kopplade till kroppens njutningar:
girighet, vällust och frosseri (högmot, avund, vrede och likgiltighet). På medeltiden var syn-
den så förknippad med kroppen och köttet att man trodde man kunde frälsa sig själv genom
att förneka den. Man svälte kroppen, flagellanterna spåkte den med piskor, många gick långa
pilgrimsvandringar för att rentvå sig från synden. De som var osedvanligt framgångsrika i sin
asketism kunde efter sin död bli helgonförklarade. Ingen, utom i Boccacios *Decamerone*, har
väl helgonförklarats för att ha förmått njuta av livet! Det var bland annat dessa företeelser som
Martin Luther protesterade emot när han la ifrån sig munkkåpan, gifte sig med den före detta
nunnan Katarina von Bora som födde åtta barn. Han älskade god mat, öl och kärlek. ”Låt hår-

da hjärtan fyllas av en kärlek utan svek och krav. Du all vår svaghet känner väl. Förnya oss till kropp och själ.” (ps 50:3), formulerade Luther i en psalm från 1524.

450 år senare, 1974, skriver Pier Paolo Pasolini en serie lutherska brev till italienarna som publicerades i dagstidningen *Corriere*. En av dem kommenterade folkomröstningen om legaliseringen av skilsmässa. För Pasolini var genomförandet av legaliseringen ingen teologisk fråga. Pasolini var religiös anarkist. Nej, för Pasolini symboliserade denna fråga västerlandets amerikanisering och politiska upplösning. Han skrev: ”den italienska medelklassen lever nu enbart ut värderingarna i en hedonistisk ideologi som konsumtionssamhället givit upphov till och har följaktligen anslutit sig till den amerikanska typen av modernistisk tolerans”. Även om Pasolini själv mycket väl visste vad njutningar var, särskilt sexuella, så använde han ofta kroppen som metafor för destruktion och förstörelse i sina filmer. Särskilt tydligt är detta i *Saló eller Sodoms 120 dagar*.

Uttrycket ”modernistisk tolerans” innebär, enligt min tolkning, att vi tolererar vilka ideologier och handlingar som helst - utom idéer som ensamma gör anspråk på sanning och handlingar där andra kommer till skada. Den modernistiska toleransen är sekulär och moraliskt anspråkslös. Den bärs upp av individers egna preferenser och läggningar, under påverkan av överordnade globala ideologiska rörelser. För ni vet väl att McDonald’s inte är en hamburgerkedja? McDonald’s är en livsstil. På samma vis kan man säga att organisationen Svenska kyrkan präglas av modernistisk tolerans. Ett varumärke som innebär att du teologiskt kan tro i stort sett vad som helst, men att du inte i organisationens namn kan göra sanningsanspråk som inte är politiskt korrekta, det vill säga parallella till den överordnade ideologin. Organisationens Svenska kyrkans främsta varumärke, ärkebiskop K G Hammar, skulle förmodligen av Pasolini betraktas som en representant för den ”amerikanska typen av modernistisk tolerans” - om än inte lika framgångsrik som McDonald’s! Modernistisk tolerans innebär att form går före innehåll. Hur du framstår är viktigare än vem du är.

Toleransens hedonistiska epok, som vi nu lever i, liknar på många sätt den epikureiska hedonismen som formulerades på 300-talet f Kr. Två idéer var viktigare än andra; njutning och frånvaro av smärta. Njutningen, menade epikuréerna, är vårt medfödda och naturliga mål. Filosofins uppgift är att visa hur njutningen bäst kan maximeras. Alla andra värden är underordnade njutningen. Vårt andra mål är att minska smärtan, framför allt genom mental njutning. Epikuréerna försvarade inte en utlevande njutning, utan menade att en asketisk hedo-

nism är den rätta livsvägen. Denna syn delar Aristoteles i *Den Nikomachiska etiken*. Han argumenterar för ett måttfullt liv, men föraktar inte njutningen. ”Till vad skulle väl en lycklig person behöva lusten om den inte vore god? Lika gärna kunde han väl leva ett plågsamt liv?”, frågar Aristoteles retoriskt. Aristoteles stannar inte vid njutningen som Epikuros gjorde. För Aristoteles var frågan om lycka långt viktigare och större. Lyckan, menar han, är mer omfattande än njutningen, eftersom njutningen styr en speciell känsla kopplad till kroppen, medan ett välbefinnande eller ett lyckotillstånd inte är begränsad till kroppens upplevelse. På så vis formuleras den hedonistiska paradoxen, nämligen att många av de bästa njutningarna i livet, såsom kärlek och vänskap, verkar komma ur livet självt och vi får dem gratis, av nåd som vi teologer uttrycker det.

Filosofier skiljer vanligen mellan psykologisk och etisk hedonism. Jag vill göra en alternativ indelning och tala om religiös och sekulär hedonism. Religiös hedonism innebär att bejaka anden, men förneka kroppen. En sekulär hedonism bejaktar kroppen, men förnekar anden. En färsk undersökning som Demoskop har gjort på uppdrag av Centrum för Samtidsanalys visar att religiöst aktiva människor har en större känsla av harmoni, tillfredsställelse och lycka än människor som antingen förnekar en gudomlig kraft eller är andligt passiva. Människor som har livsnjutning som ideal är inte nöjda med sin lott i livet, vilket däremot de är som har måttfullhet som ideal.

	Livsnjutare	Måttfull	Nöjd med min lott i livet
Drömmarna	- 12	- 29	- 26
Stöttepelarna	- 3	2	6
Klättrarna	28	- 2	0
Lagomsons	- 14	27	30
Trendputtarna	38	- 23	- 39
Bevararna	- 19	61	42

Tabell 1: I förhållande till vad människor har för uppfattningar i olika värderingsfrågor kan de indelas i sex olika värderingsgrupper; drömmare, stöttepelare, klättrare, lagomson, trendputtare och bevarare. Stöttepelarna, lagomson och bevarare är de mer förnöjsamma grupperna och

drömmare, klättrare och trendputtare är de mer förändringsbenägna grupperna. De som har livsnjutningen som ideal, klättrarna och trendputtarna, är inte nöjda med sin lott i livet. De som värnar om måttfullhet som ideal, lagomson och bevararna, är däremot nöjda med sin lott i livet.

	Livsnjutare	Måttfull	Nöjd med min lott i livet
Ateister	20	- 4	- 15
Alternativt andliga	23	- 17	10
Icke-praktiserande troende	- 7	- 7	9
Praktiserande troende	- 17	40	15

Tabell 2: Trendputtarna, drömmarna och klättrarna återfinns i religionsgrupperna framför allt bland ateister och alternativt andliga. Stöttepelarna, lagomsons och bevararna finns bland de icke-praktiserande troende och de praktiserande troende. De människor som kommer till våra moskéer, synagogor och kyrkor är alltså personer som vill värna om traditionen, de är negativa till livsnjutningen som ideal, men tydliga i att framhålla måttfullheten. De är i högre grad än andra nöjda med sin lott i livet.

När jag ser dessa siffror kan jag inte låta bli att associera till filosofen Senecas ord ca 50 år f Kr: "Människor ro ivrigt sysselsatta med planer på att förbättra sitt liv/---/Men detta siktande på framtiden innebär en stor livsförlust". Hur ska vi tolka dessa tendenser hos konfessionellt troende? Att vara nöjd med sin lott i livet och negativ till livsnjutning kan innebära:

1. Att de troende är rädda för förändring. Därför vågar de inte söka livsnjutning.
2. Att det finns ideal inom religionen som framhåller måttfullhet framför livsnjutning.
3. Att religionen är en homogen och borgerlig institution som attraherar bevarare och stöttepelare, men inte drömmare, klättrare och trendputtare.
4. Att vår tids dyrkan av livsnjutning är en missuppfattning av njutningens essens. Tecknen på missnöjet med livet tyder på det. En sådan tolkning skulle kunna innebära att måttfullhet eller otillfredsställelse leder till större lycka och njutning, än en sådan livsnjutning som ständigt får sitt begär tillgodosett.
5. Att den existentiella innebörden av transcendenten, tron att Gud finns och berättelserna om Guds handlingar i historien, ger människan en måttfull och förnöjsam inställning till

livet. Tron på att Gud finns ger människan mening så att hon bättre förstår sammanhangen i livet. Den som anar sammanhangen har lättare att känna sig nöjd med livet.

Den sekulära moderna hedonismen vill, som epikuréerna, framställa den högsta njutningen som frånvaro av fysisk smärta. Njutning har blivit vår tids hängivna trosbekännelse till människans präktiga prestationer, till hennes sinnestillvända smeksamma skapelser. Njutning har blivit vår tids rastlösa rörelse, vår tids liderliga upplevelsenarkomani. ”Materien har vi kysst med andakt och djup respekt och förruttnelsens andedräkt har vi välsignat tyst” (*Midnatts-rannsakan*, Baudelaire). Reklamen i modetidningarna säger: Visa mig dina skor från Gucci, underkläder från Chantelle, läppstift från Lancôme - och jag ska säga dig vem du är, ty, jag är den Store Trendguden. Konsumtion är min lovsång, utbrändhet mitt pris, Prozac min glädje. Och se - så betvingas smärtornas smuts, mörkret och döden finns inte där. Så går livsnjutningen förlorad, den sorgliga, glädjefyllda, kärleksrika, nådefulla, smärtsamma livsnjutningen.

Är det så att religionerna och filosofierna har bidragit till vår svårighet med att förhålla oss till de sinnliga njutningarna? Det talas inte så mycket om just njutningar i bibeln, men om jag förenklar tendenserna så finns det både bejakande, framför allt i Gamla testamentet, och förkastande av njutningen. Njutningar är hos profeterna ofta förknippade med hur Guds folk vänder sig bort från Gud, men i Höga visan framställs den sinnliga njutningen som en del av Guds välsignade skapelse. I Gamla testamentet används ordet njutning enbart i de apokryfiska böckerna Salomos vishet och i Syraks bok (åtminstone i översättning). Njutning är då förknippad med kroppslig och sinnlig njutning. Den enda gång Paulus skriver om njutning är i Andra Timoteusbrevet, i samband med budskapet till människorna i de yttersta tiderna: ”i de sista dagarna blir tiden svår. Då kommer människorna att tänka bara på sig själva och på pengar/---/De älskar njutningar mer än Gud” (2 Tim 3:1,4). Njutning är hos Paulus inte något positivt. När Paulus däremot skriver om glädje i sina brev till de kristna församlingarna så använder han det grekiska ordet *chara* som betyder inre glädje. Det är intressant att ordet för nåd har samma språkstam som inre glädje. Nåd heter *charis*.

Njutning, lycka och glädje är syskon med varandra. Förutsätter då njutningens essens även sorgen och smärtan? Är det så att den gudomliga lyckan och den sunda sinnliga njutningen är eftersträvansvärda och begärliga att nå, men att vi likt Sisyfos kusiner varken kan få stenen att ligga kvar eller ge upp kampen att få den att ligga uppe på berget? Är det själva kampen att nå

njutning, lycka och glädje som ger oss tillfredsställelse och mening? Den grekiska gudavärlden hade en gudinna för måtta, Nemesis. Det var till henne man bad om inspiration då man ville skapa reda och sammanhang kring tidens motsägelser. På samma vis tror jag att det är insikten om vår begränsning, att vi inte är gudar, som befriar oss från domen att ständigt behöva accelerera begärets och den osunda njutningens rörelse. Påminnelsen om att vi är dödliga förhöjer upplevelsen av njutning. Detta tänker jag på när jag läser Rolf Alsings beskrivning av sorg i hans nyutkomna bok om den troende gudsförnekaren Göran Tunström:

”När någon som står en nära dör kan sorgen bli så tung att den upplevs som en fysisk smärta. En bit av den egna kroppen skärs av. Det kan vara som om det som gett livet mening, innehåll och trygghet helt plötsligt försvinner. Sorgen är svaret på en förlust, och ju större förlust desto mer smärta i sorgen. Varje människa har sin egen sorg./---/I sorgen finns alla känslor – vrede, rädsla, förtvivlan, till och med glädje och tacksamhet – och ingen kan säga hur lång tid det tar att sörja.” (s 25f)

Den sunda njutningen är varken sekulärt eller religiöst hedonistisk. Begränsningarna både med den sekulära och med den religiösa moderna hedonismen är att de enbart bejaktar kroppslig renhet och frånvaro av fysisk och psykisk smärta. Varför skulle annars redan vackra fotomodeller behöva retuscheras och stylas till närmast identiska varelser? Renhetens ideal innebär också till exempel att pornografin inte är hedonistisk, eftersom den är smutsig och illustrerar smärta. Framställningen av den köttliga och njutningslystna kroppen är oerhört provocerande i vår tid. Den sunda njutningen kan vara både glädjefylld och sorgsam, både smutsig och ren, både kysk och utlevande. Kanske hemligheten heter måttfullhet. Men måttfullhet betyder inte att befinna sig på mitten av varje upplevelse, utan snarare att bejaka njutningen samtidigt som vi bejaktar vår egen begränsning av den. Njutningens recept består av både kropp, själ och ande. Med tungan smakar vi det goda, med ögat ser vi det vackra, med öronen hör vi det sköna. Så förenas de, kroppen och tanken, till livsnjutning. Och sammanhanget är människa *och* Gud.

Med tanke på nästa punkt i programmet, Drömsånger med Carina Nilsson, kan jag inte låta bli att avsluta med ett stycke ur Göran Tunströms text *Om smekningar* i *Juloratoriet*:

”Ja, ljuset är här, och hur gärna ville jag inte att resten av mitt liv vore ett enda beskrivande av *ljus*, så som jag en gång för länge sedan upplevde det i kröken av en väg: det var sommarafton då, solens sneda strålar över de gröna fälten, jag var ledsen och ensam. Då plötsligt skedde det att rakt genom min kropp gick en Värme som var Närvaro överallt. I löven,

i säden. Jag var genomskinlig som Musik. Jag var ett Adagio. Jag var en av noterna, en nödvändig del i det stycke som spelades och när gräset och träden böjde sig, visste jag att det var någon som for med lätta fingrar över allt levande som över ett tangentbord. Jag spelades.” (s 255)